

**Eötvös Loránd Tudományegyetem
Állam-és Jogtudományi Doktori Iskola**

dr. Sümegi Zsuzsa:
**A posztmodern társadalom konfliktusai és a resztoratív
igazságszolgáltatás. A büntetőjogi mediáció gyakorlata
Magyarországon**

**Doktori értekezés
tézisei**

Témavezető: Prof. em. Dr. Gönczöl Katalin DSc

Budapest, 2019.

I. A dolgozat tárgya és célja, a kutatási feladat összefoglalása

A büntetőjogi mediáció bevezetésével elsőként jelent meg a resztoratív igazságszolgáltatás elméletén alapuló jogintézmény a magyar közjogban, azon belül a büntetőeljárásban. A jogintézmény újszerűsége mellett azért keltette fel az érdeklődésemet, mert a mediáció úgy teszi lehetővé az elkövetők társadalmi reintegrációját, hogy közben az áldozati szempontok, sérelmek megértésére és orvoslására minden eddiginél nagyobb figyelmet szentel. Célját és eszközeit tekintve alkalmas mind a bűnelkövetéshez vezető okot feltárására és a konfliktus nyugvópontra helyezésére. A resztoratív módszer jelentősége abban rejlik, hogy a bűnelkövetők felelősségének felébresztésére, aktív részvételére helyez hangsúlyt a fájdalomkózos és a stigmatizálás szükségszerű elkerülése mellett.

Úgy vélem, hogy a büntetőeljárás feladata feltárni az elkövető bűnelkövetéshez vezető útját és az újabb bűncselekmények elkövetésének megelőzése érdekében mozgósítani a problémákra addig nem eléggé hatékony választ nyújtó személyeket és intézményeket. Fontosnak tartom azt is, hogy a büntetőeljárásban a sértett szükségtelen meghurcolása nélkül, az eljárás korai szakaszában feltárják az áldozatok sérelmét, őt a szükséges tájékoztatással ellássák és lehetőséget nyújtsanak a kárának és egyéb sérelmeinek orvoslására. „A tudomány, a bűnügyi tudományok, a kriminológia fejlődésével egyre szélesebb körben válik láthatóvá, hogy a jelenlegi igazságszolgáltatási rendszer sok tekintetben igazságtalan, minthogy nem mindenütt kapcsolódik össze az áldozatok kártalanításával. Az pedig már ma is a szakemberek többsége által elfogadott elvnek tekinthető, hogy az igazságszolgáltatás csak akkor igazságos, ha az áldozatoknak is

igazságot szolgáltat.”¹ A fenti célok megvalósítása azonban nem eredményezheti a büntetőjog magánjogiasodását, mert a közhatalomnak minden esetben fel kell lépni a bűncselekmények miatt, amennyiben a közérdek, a társadalmi rend, mások személyének és vagyonának védelme ezt indokolja.

Szakmai gyakorlatomat első négy évét egy olyan országrészben töltöttem, ahol a helyi bíróság hatáskörébe tartozó ügyek túlnyomó részét a hagyományos bűnözés konfliktusai (vagyon elleni, személy elleni, köznyugalom elleni bűncselekmények) alkották. A városi bűnözés mellett sok esetben találkoztam a kisebb falusi közösségekben elkövetett cselekményekkel. A felnőtt és fiatalkorúak által elkövetett cselekmények terheltjei többnyire kirekesztett társadalmi csoportokhoz tartoztak. Előfordult, hogy az elkövetők értetlenül álltak a bíróság előtt, mert úgy vélték, hogy a sértett féllel történt megbékélésük miatt szükségtelen a büntetőeljárás lefolytatása, azonban nem rendelkezettek ügyükkel. Mindez elvezet azoknak a kérdéseknek a megfogalmazásának, amelyekre igyekeztem választ adni az értekezésben.

Az értekezés célja a büntetőjogi mediáció magyarországi gyakorlati tapasztalatainak bemutatása. A dolgozatban elvégeztem a mediáció kvantitatív és kvalitatív elemzését. Egyrészt arra a kérdésre kerestem a választ, hogy a büntetőjogi mediáció hol foglalta el a helyét a büntető igazságszolgáltatásban, ténylegesen milyen szerepet töltött be a szankciórendszerben és hogyan járul hozzá az elkövetők és áldozatok társadalmi reintegrációjához. A kérdés tágabb értelemben úgy is megfogalmazható, hogy a társadalmi struktúra törésvonalai mentén keletkező konfliktusok feloldására alkalmas eszköz-e a büntetőjogi

¹ Víg József: A kárhelyreállító (restoratív) igazságszolgáltatás. In: Magyar Jog, 1998/6. 328.

mediáció és képes-e ellensúlyt képezni a globalizáció okozta társadalmi változásokkal szemben, azaz a posztmodern társadalom sajátosságai hogyan jelennek meg a mediáció gyakorlatában.

A dolgozat bemutatja azt, hogy a magyar büntetőeljárás mekkora hányadát érinti a büntetőjogi mediáció. Ezért megvizsgáltam a demokratikus átalakulást követő szankcióalkalmazási gyakorlatot a felnőttkorú és a fiatalok bünelkövetők esetében és a helyreállító igazságszolgáltatás magyarországi előzményeit. A dolgozat arra a kérdésre is választ ad, hogy a mediáció alkalmazásában érvényesülnek-e a mediáció teoretikusai által kidolgozott és a nemzetközi szervezetek dokumentumaiban konstituált alapelvek, és a magyar büntetőeljárás a resztorativitás milyen szintjét éri el.² Ezért a dolgozat elemzi a közvetítői eljárásra utalt ügyek jellemzőit és kitér arra, hogy mi vezetett a fenti gyakorlat kialakulásához. A dolgozat összeveti a hazai gyakorlatot az európai uniós tagállamok ismert azonos tárgyú mediációs gyakorlatával.

II. Kutatási módszertan: az elvégzett vizsgálatok és a feldolgozás módszerei

„Az igazságszolgáltatás problémáit is csak akkor tudjuk igazán megérteni és a fejlődés irányát felismerni, a megfelelő reformokat megvalósítani, ha van áttekintésünk a vizsgált jelenség múltjáról és jelenéről nemzetközi és hazai szinten egyaránt.”³

² Daniel W. Van Ness: The shape of things to come: a framework for thinking about a restorative justice system. In: Restorative justice. Szerk: Elmar G. M. Weitekamp – Hans-Jürgen Kerner. Willan Publishing, 2002. 1-17.

³ Vigh József: i.m.328.

A dolgozat második fejezete a jóléti állam válságának és a globalizációnak a társadalmi következményeit tekintette át a történeti módszer alkalmazásával. A treatment válságtüneteinek, a büntetés-kontroll, a pönológia változásának, a közösségi szankcióknak az áttekintése és a büntető populizmus bűnözésre gyakorolt hatásának bemutatása szintén a történeti módszer alapulvételével történt.

A dolgozat harmadik fejezet történetileg mutatja be a helyreállító igazságszolgáltatás filozófiájának kialakulását, előzményeit, azt az elméleti közeget, amelynek létrejött. A dolgozat második fejezete dokumentum-elemzéssel az elméleti keretek alapján tisztázza a resztoratív igazságszolgáltatás viszonyát a büntető igazságszolgáltatáshoz, majd ismerteti Van Ness modelljét a resztoratív értékekről. A történeti és a dokumentum-elemzési módszer segítette a resztoratív módszerek és a kritikák áttekintését, majd a resztoratív igazságszolgáltatás speciálprevenációs hatását kutatási összefoglalók másodelemzése útján írtam le.

Az értekezés negyedik fejezete a dokumentum-elemzés útján mutatja be a nemzetközi szervezetek (ENSZ, Európa Tanács, Európai Unió) mediációra vonatkozó szakmai iránymutatásait, majd az egyes európai államok mediációs gyakorlatát. Az elemzés lényegében a European Forum for Restorative Justice által szervezett kutatások eredményeit dolgozza fel. A fogalomhasználat sokfélesége és az, hogy nincs európai mediációs statisztika megnehezítette az összehasonlítást. A legutóbbi átfogó kutatás a European Forum for Restorative Justice keretében a fiatalokat érintette, ezért a dolgozat a nemzetközi gyakorlat keretében ezt vizsgálta.

Az ötödik fejezet a történeti módszer segítségével feltárja a társadalmi átalakulás, a modernizáció magyarországi sajátosságait és dokumentum-elemzéssel bemutatja a társadalmi integráció szintjeit és a társadalmi törésvonalakat. A bűnözés és a bűnelkövetők jellemzőinek feltárásakor és a büntetés-kiszabási gyakorlat ismertetésekor elsősorban

a Legfőbb Ügyészség által közzétett statisztikákra támaszkodtam, illetve az erőszakos, a vagyon elleni és a közlekedési bűnözésről és bűnelkövetésről szóló tanulmányokat idéztem fel, elemeztem. Másodelemzések révén írtam le a büntetékiszabási attitűdökről és a jogértelmezésről szóló kutatások hazai eredményeit. A magyar kriminálpolitika fejlődésének útját elsősorban a dogmatikai elemzés módszerével mutattam be.

A hatodik fejezetben a resztoratív igazságszolgáltatás magyarországi hagyományait dokumentum-elemzés útján írtam le, majd dogmatikai módszer útján fejtettem ki azt, hogy a közérdekű munka büntetés miért nem tekinthető resztoratív módszernek.

A mediáció szabályozását dogmatikai módszerrel mutattam be. A mediáció alkalmazására vonatkozó statisztikai adatok az Igazságügyi Minisztérium által megkeresésre szolgáltatott adatsorokon alapulnak.

A mediáció kvalitatív kutatásában a kutatás első fázisát a 2007 és 2010 közötti jogalkalmazási gyakorlat empirikus vizsgálata képezte a jogintézmény kezdeti alkalmazásának megismerése érdekében. A Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Igazságügyi Hivatal rendelkezésemre bocsátotta a mediációs ügyek listáját. Dr. Kovács András, a szabolcs-szatmár-bereg megyei főügyész Ig.431/2010/1., Dr. Gyulai Gábor, a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Bíróság elnöke 2010.El.V.I.140/3., Dr. Sándorfi György, az Igazságügyi Hivatal főigazgatója Ig.14.E/85-2/2010. szám alatt engedélyezte számomra kutatási tevékenység végzését.

A 2007. január 1. napja és a 2010. december 31. napja között Szabolcs-Szatmár-Bereg megye területén elrendelt közvetítői eljárásokat az ügyirat vizsgálatával azaz tartalom-elemzés útján tanulmányoztam. A kiválasztás alapját az Igazságügyi Hivatal által átadott ügyféllista képezte (mintavételi keretet), amelyen éves bontásban, az ügyek hivatalhoz érkezésének időbeli sorrendjében szerepeltek a mediációs ügyekben érintett terheltek. A kutatás során a mintavételt a

megyeszékhelyi ügyészségen a valószínűségi szisztematikus mintavétel jellemezte, másrészt a megyeszékhelyen kívüli ügyészségeken lefolytatott mediációról végzett kutatásom teljes mértékben reprezentatív, mivel itt valamennyi ügyet tanulmányoztam, és ugyanez érvényes a bíróságok által elrendelt mediációra is. A kérdőíves vizsgálat során a kérdőív alapján kódoltam és osztályoztam a megfigyelési egységeket. A kérdőíves vizsgálat során alapvetően a közlések manifeszt, kimondott tartalmát vizsgáltam. Egyes kérdések megválaszolásánál a látens tartalmat is figyelembe vettem a kódolás során. A kódolás eredménye numerikus.⁴

Az elemzés során álláspontom szerint az ügyészségi és bírósági gyakorlatot külön-külön, a maga egységében kell bemutatni, mivel a megyei bűnözési mutatókhoz viszonyítva kevés ügyet utaltak mediációra, és az esetszám még csekélyebb, ha különválasztjuk az egyes bűncselekménytípusokat (személy elleni, vagyon elleni). Az egységes elemzés mellett szól az is, hogy a közlekedési ügyekben kizárólag a Nyíregyházi Városi Ügyészség járt el, így egyedül ez alkotja a megyei gyakorlatot a közlekedési ügyekben, ezen bűncselekményeket nem tudjuk összehasonlítani a megyeszékhelyen kívüli ügyészségek gyakorlatával.

A bírói gyakorlat vizsgálata során még inkább az egységes elemzést tartom célravezetőnek az alacsony ügyszám miatt. A gyakorlat változását, fejlődését is csak a vagyon elleni és a közlekedési ügyeknél lehet bemutatni, bár önmagában az is lényeges megállapítás, hogy vannak olyan bíróságok, amelyek a vizsgált időszakban egyetlen ügyben sem rendeltek el mediációt.

A kevés ügyszámú csoportokat (mint a bíróság által személy elleni bűncselekmények miatt elrendelt mediációt) álláspontom szerint nem a

⁴ Earl Babbie: A társadalomtudományi kutatás gyakorlata. Balassi Kiadó, Budapest, 2008. 744.

fenti elemzési módszerekkel célszerű leírni, hanem esettanulmányként lehet feldolgozni.

Az empirikus kutatás kiegészítéseként, 2017. szeptemberben mediátorokkal folytatott interjúból ismertem meg a mediáció későbbi gyakorlatát a szakterületért felelős dr. Szeiberling Tamás helyettes államtitkár (Igazságügyi Minisztérium Igazságügyi Módszertani Irányításért Felelős Helyettes Államtitkárság) engedélye alapján. A mediátorokkal készített kérdőíves interjú célcsoportja a legalább ötéves tapasztalattal rendelkező mediátorok voltak, akik önkéntesen vettek részt. A kutatás során tizenkét mediátor töltötte ki a kérdőívet, majd ezt követte egy beszélgetés. A résztvevő mediátorok közül nyolcan több mint tíz éve dolgoztak büntetőjogi mediátorként, míg négy esetben több mint két éve. A kérdőíves kutatás arra a kérdésre kereste a választ, hogy a mediáció alapelvei és alapvető értékei hogyan érvényesülnek. A kérdőív tartalma figyelembe vette az első empirikus kutatás megállapításait.

A mediáció zártkörűsége miatt a mediációs ülésen történekről kizárólag a megkötött megállapodás és a mediátoroktól származó adatok alapján tudtam következtetést levonni. A mediációs ülésről nem készül jegyzőkönyv, ezért más módszerrel nem rekonstruálhatóak az elhangzottak. Néhány alkalommal volt lehetőségem részt venni mediációs ülésen, ekkor azt tapasztaltam, hogy a mediáció alapelvei megvalósultak.

A kutatást megnehezítette, hogy a mediáció főtárgyát képező erőszakos bűnözésről és vagyon elleni bűnözésről az elmúlt években nem készült olyan átfogó, reprezentatív kutatás, amely alapján kirajzolódna a vagyon elleni és az erőszakos bűnelkövetők tipológiája. 2017. júliusában ezért kérelemmel fordultam az Országos Kriminológiai Intézethez olyan statisztikai adatok szolgáltatásáért, amelyek megmutatják, hogy milyen szociodemográfiai jellemzőkkel írhatóak le a személy elleni, vagyon elleni és a közlekedési bűncselekmények

elkövetői és sértettjei, ha a bűncselekmény öt évi és három évi szabadságvesztéssel büntetendő. Azonban az Országos Kriminológiai Intézet nem tudott erről statisztikai adatokat szolgáltatni, mert ez részükről is kutatómunkát igényelt volna. Mindezekre tekintettel a dolgozat nem tudta összevetni a mediációban érintett elkövetők szociodemográfiai jellemzőit a bűncselekménytípusok tipikus elkövetőink szociodemográfiai jellemzőivel, továbbá a sértettek esetében sem lehetett elvégezni ezt a vizsgálatot. Kizárólag a korábbi kutatási eredmények alapján lehetett következtetést levonni arról, hogy a bűnelkövetők mely részének volt lehetősége a mediációs eljárásban részt venni azaz arról, hogy a kirekesztett társadalmi csoportok tagjai részt vesznek-e a közvetítői eljárásokban.

A kutatás elméleti keretei és a dolgozat szerkezete

A jelen dolgozat szerkezetét, gondolatmenetét meghatározta, hogy a resztoratív igazságszolgáltatás eszközeire úgy tekint, mint a posztmodern társadalom konfliktusainak feloldására alkalmas eszközre. A dolgozat ezért nagy hangsúlyt fektetett a közvetítői eljárások terepül szolgáló társadalmi közeg bemutatására.

Az értekezés II. fejezete az Egyesült Államokban és Nyugat-Európában lezajlott, a jóléti állam válságát kísérő társadalmi változásokat ismerteti. Ennek oka, hogy e társadalmi változások vezettek a büntetés-tan új elméleteinek kialakulásához, majd a resztoratív igazságszolgáltatás kialakulásához. A dolgozat külön kitér a magyarországi rendszerváltozást követő modernizáció társadalmi következményeire és a kriminálpolitikai változásokra, mert párhuzam vonható a Nyugatot és a kelet-közép-európai társadalmakat átható folyamatok között.

A dolgozat ismerteti a büntetéssel kapcsolatos elméletek változását, a treatment válságtüneteit és a büntetésfilozófia új irányzatait a XX.

század második felében. A dolgozatban megvizsgáltam a posztmodern kriminálpolitika és pönológia sajátosságait, a büntető populizmus jelenségét és annak következményeit. A II. fejezet ismerteti a közösségi szankciók filozófiáját, helyét a nemzetközi szervezetek kriminálpolitikájában és gyakorlati alkalmazásának sajátosságait.

A III. fejezet a helyreállító igazságszolgáltatás filozófiáját, a kialakulására ható büntetéstani elméleteket, kriminológiai irányzatokat és mozgalmakat mutatja be. A fejezet részletesen elemzi a resztoratív igazságszolgáltatás elméletét, viszonyát a retributív igazságszolgáltatáshoz, a resztoratív igazságszolgáltatás alapelveit és alapvető értékeit. A dolgozat felvázolja Van Ness modelljét a resztoratív értékekről és arról, hogy hogyan jelenhetnek meg azok a büntetőeljárásban. A helyreállító igazságszolgáltatás módszereiként bemutatja a dolgozat a mediációt, a konferencia módszert és a körmodellt és a resztoratív módszerek bűnmegelőzésre gyakorolt hatását. A fejezet a helyreállító igazságszolgáltatásra vonatkozó szakmai kritikák ismertetésével zárul. A dolgozat elsősorban a resztoratív igazságszolgáltatás elméletének európai képviselőinek műveit dolgozta fel és a dolgozatnak nem tárgya az Európán kívüli országok resztoratív gyakorlata sem.

A IV. fejezet a mediáció európai intézményesülését mutatja be. A resztoratív igazságszolgáltatás az Európa Tanács, az Egyesült Nemzetek Szervezete és az Európai Unió kriminálpolitikájában fontos helyet foglal el, ezt mutatja, hogy e nemzetközi szervezetek számos dokumentumban felhívták a tagállamokat a mediáció alkalmazására. A dolgozat a European Forum for Restorative Justice összefoglalói alapján felvázolja a mediáció gyakorlati alkalmazásának modelljeit az európai tagállamokban. Az összefoglaló alapján látható, hogy mely ügytípusokban, milyen gyakorisággal, a büntetőeljárás mely szakaszában, milyen intézményi keretek között alkalmazzák a mediációt.

A dolgozat fő tárgya a büntetőjogi mediáció magyar szabályozásának és gyakorlatának bemutatása (V. és VI. fejezet), míg nem képezte részét a Magyarországon polgári és egyéb ügyekben alkalmazott mediáció, továbbá a büntetőügyekben és szabálysértési ügyekben alkalmazott egyéb resztoratív gyakorlatok (békítőkör, ítélőkör, börtönmediáció, csoportkonferencia, interkulturális mediáció stb.).

III. A tudományos eredmények összefoglalás és hasznosítása

1. A mediációs elterjedtsége

A büntetőjogi mediáció sikeres jogintézmény Magyarországon. Ezt mutatja, hogy bevezetése óta évről évre **egyre több esetben rendelik el** a közvetítői eljárást, 2007-ben 2451 ügyben rendelték el a közvetítői eljárást. A legmeredekebb növekedési trend 2011-ben következett be, majd 2016-ban már 4.625 ügyben folytattak le közvetítői eljárást. 2014. január 1. napjától a szabálysértési ügyekben is alkalmazható mediáció, a szabálysértési mediáció száma évről évre nő, 2014-ben 1.798 ügyben, 2016-ban 2.428 ügyben járt el mediátor. A mediáció keretében nyújtott pénzbeli jóvátétel összege évről évre nőtt, 2014-ben már megközelítette a félmilliárd forintot. A mediátorok tapasztalatai szerint a közvetítői eljárásokban többnyire **megvalósulnak a mediáció alapelvei és teljesülnek annak céljai.**

A mediáció bevezetése nem hozott áttörést a bíróság előtti vádemelések számát tekintve. A büntetőügyek túlnyomó többségében továbbra is a bíróság szabja ki a szankciót, így a **felnőtt korú és a fiatalkorú elkövetők nem kerülnek el a bírósági tárgyalást,** az a terheltekre kifejti a stigmatizációs hatását. A vádemelést követő eltereléseket tekintve megállapítható, hogy a vádemeléssel érintett terheltek több mint háromnegyede esetén a bíróság tárgyaláson szabta ki a szankciót, azaz

elterelést a bírósági szakaszban ritkán alkalmaztak.⁵

A mediációnak **csekély az aránya** a szankcióalkalmazásban, azaz a jelenlegi elterjedtségénél jóval szélesebb körben lenne alkalmazható. Ideális lenne az, ha a fiatalok ügyeiben nem elsősorban próbára bocsátással zárulna az ügyek közel fele, hanem elsősorban a resztoratív módszert alkalmaznák. A próbára bocsátás mellett kötelezően alkalmazott pártfogó felügyelet ugyanis nem szükséges az olyan fiatalok bűnelkövetők esetében, akiknek a rendszeres figyelemmel kísérése nem szükséges, ezért úgy vélem, hogy a mediáció gyakoribb alkalmazása teremtené meg az egyéniesítést. A felnőttkorú elkövetők ügyeiben szintén differenciálásnak nyitna teret a mediáció alkalmazása. A közvetítői eljárás alkalmazása a fiatalok terheltek ügyeiben igen lényeges kérdés. A mediáció bevezetésétől kezdve a statisztikai adatokból látható az, hogy **a fiatalok ügyeiben nem alkalmazzák nagyobb gyakorisággal a mediációt, mint a felnőtt korúak ügyeiben**. A fiatalok terheltek esetében a lehetséges jóvátételi formák szűkössége és az adott esetre alkalmazható több elterelési forma párhuzamossága okozza azt, hogy a fiatalok esetében is a felnőtt korú terheltekhez hasonló terjedelmű a mediáció elterjedtsége. A mediátorok egynegyede problémaként vetette fel ezzel kapcsolatban azt, hogy a szankciók alkalmazásban hiányzik az egyéniesítés.

A büntetőjogi mediáció **nem csökkentette a végrehajtandó szabadságvesztésre ítélték számát**. Többnyire olyan ügyekben alkalmazták a közvetítői eljárást, amelyekben ennek hiányában próbára bocsátással, pénzbüntetéssel, közérdekű munkabüntetéssel sújtották volna a terhelteket, kivételesen a végrehajtásában felfüggesztett

⁵ A büntetőbíróság előtti ügyészi tevékenység főbb adatai. II. A 2016. évi tevékenység. 8-10. <http://ugyeszseg.hu/kozerdeku-adatok/statisztikai-adatok/buntetobirosag-elotti-ugyeszi-tevekenyseg/>
Letöltés 2018.június 10.

szabadságvesztést váltotta ki a sikeres közvetítői eljárás.⁶

A szankciórendszerben továbbra is **gyakori a szabadságvesztés büntetést kiszabása**. 2016-ban a 77.109 elítélt közül 63.542 felnőttkorú elkövetőt ítétek jogerősen büntetésre.⁷ Legnagyobb arányban szabadságvesztés büntetést szabtak ki, több mint egyharmadukkal szemben.⁸ A büntetés gyakoriságában a szabadságvesztést a pénzbüntetés követte, majd a járművezetéstől eltiltás, a közérdekű munka büntetés és a próbára bocsátás.⁹ Az elzárás mint új büntetés még kevésbé terjedt el a gyakorlatban.¹⁰ Az egyéb szankciók mint megrovás, jóvátételi munka, foglalkozástól eltiltás, kitiltás kiszabása kevesebb mint egy százalékuknál történt.¹¹ Az alternatív szankciók alkalmazása a **fiatalkorú** terheltekkel szemben indult büntetőeljárásokat **lényegesen nagyobb gyakorisággal** jellemzi, mint a felnőttkorú elkövetőkkel szemben indult eljárásokat. Az esetek közel felében a fiatalkorúakkal szemben indult eljárás próbára bocsátással zárult.¹²

Már a kezdetektől fogva látható volt, hogy a mediáció alkalmazásban az ügyészi elrendeléshez képest a bírói elrendelés kiegészítő szerepet játszott. A legtöbb bírói elrendelés a bevezetés évét jellemezte, ekkor a

⁶ A büntetőbíróság előtti ügyészi tevékenység főbb adatai. I. A 2016. évi tevékenység. 54.

⁷ A büntetőbíróság előtti ügyészi tevékenység főbb adatai. I. A 2016. évi tevékenység. 54.

⁸ A büntetőbíróság előtti ügyészi tevékenység főbb adatai. I. A 2016. évi tevékenység. 57.

⁹ A büntetőbíróság előtti ügyészi tevékenység főbb adatai. I. A 2016. évi tevékenység. 59.

¹⁰ Büntetőbíróság előtti ügyész tevékenység főbb adatai. I. A 2016. évi tevékenység. 56.

¹¹ Büntetőbíróság előtti ügyészi tevékenység főbb adatai. I. A 2016. évi tevékenység. 56.

¹² A büntetőbíróság előtti ügyészi tevékenység főbb adatai. II. A 2016. évi tevékenység. 56.

bíróságok 922 esetben rendeltek el közvetítői eljárást. Ahogyan nőtt az ügyészi elrendelések száma, úgy csökkent a bírói elrendeléseké és a legfőbb bírói fórum maga is kiegészítő jellegűként tekintett a mediáció elrendelését lehetővé tevő bírói hatáskörre. Egyetérttek azzal, hogy a mediációt elsősorban az eljárás korai szakaszában kell alkalmazni, hiszen a diverzió valamennyi formájánál ezt a kívánalmat fogalmazza meg a nemzetközi szervezetek kriminálpolitikája is és ezáltal kerülhető el leginkább a stigmatizáció. Ez azt jelenti, hogy – elsősorban a fiatalkorúak büntetőigazságszolgáltatási rendszerében - sok ügynek az ügyészi szakaszban kellene lezárulnia, így a mediáció gyakoribb alkalmazása érdekében elsősorban az ügyészi gyakorlatban - a fiatalkorúak ügyészeinek gyakorlatában – kellene szorgalmazni a mediáció alkalmazását. Mégsem tartom haszontalannak a mediáció elrendelését lehetővé tevő bírói hatáskör megtartását, mert a széleskörű ügyészi mérlegelési jogkör mellett garanciát jelentene az áldozatok és az elkövetők részére. Az ügyészi statisztikában külön figyelmet érdemel, hogy a **közvetítői eljárásra irányuló kérelmek elutasítására** közel azonos nagyságrendben kerül sor, mint a közvetítői eljárások elrendelésére.¹³ A statisztikai adatokból nem olvasható ki az, hogy a közvetítői eljárásra irányuló kérelmek elutasítására mely okból került sor, így nem állapítható meg, hogy valamely törvényben meghatározott objektív feltétel (beismerés, nem többszörös visszaeső, stb.) hiánya vagy kizárólag az ügyészi (szubjektív) mérlegelés vezetett a kérelmek elutasításához.

Kutatási eredményeim szerint a bírói gyakorlatban mediációra utalt büntetőügyek közös sajátossága a mediációt indítványozó meghatalmazott védő részvétele az eljárásban, ami azt mutatja, hogy a bírák és a kirendelt védők nem voltak aktív részesei annak, hogy minél

¹³ A büntetőbíróság előtti ügyészi tevékenység főbb adatai. I. A 2016. évi tevékenység. 54.

több ügyet közvetítói eljárásra utaljanak, jóllehet, hogy ehhez az áldozat vagy az elkövető kérelme is szükséges.

A dolgozatban megvizsgáltam azt, hogy a jogalkotó és a jogalkalmazói gyakorlat a mediáció mely fogalmi megközelítésből értelmezte a mediációt. Álláspontom szerint a büntetőjogi mediáció **bevezetésének célja** a büntetőjogi mediáció **mindhárom alapvető értékének** és fogalmi elemének gyakorlatba való átültetése volt. A fenti három elem között a leghangsúlyosabb az eljárási központú megközelítés, mert a mediációs eljárás részletesen szabályozott, speciálisan képzett mediátor részvételével zajlik. A magyar szabályozásban szintén hangsúlyos az eredmény, mert nem önmagában a mediációs ülésen részvétel, hanem a jóvátétel teljesítése váltja ki a törvényben szabályozott következményeket. A hazai szabályozásban a transzformatív elem kevésbé jelenik meg, ennek törvényi szabályozására nem is lett volna lehetőség, mert a mediáció folyamatában formálódik az elkövető és az áldozat nézőpontja, annak megváltoztatása „nem írható elő.” Maga a mediáció törvényi fogalma azonban magában hordozza a változtatást, mint célt, hiszen a mediáció konfliktusfeloldó eljárás.

Kutatási eredményeim szerint az **ügyészi és a bírói jogalkalmazás** a büntetőjogi és szabálysértési mediáció gyakorlatában a **reparatív azaz eredményközpontú megközelítést** fogadta el. Az ügyészi gyakorlat az eredmény mibenlétét a jog fogalmi közé szorítja, mert a jogértelmezésükben nem jelenik meg a resztoratív igazságszolgáltatás elméleti háttere. A jogalkotó célja azonban ettől függetlenül, a mediátorok tevékenysége által érvényre juthat, ha a konfliktus részesei maguk is nyitottá tehetőek a tényleges „találkozásra” és a konfliktusfeloldásra, a sértetti düh, fájdalom és az elkövetői megbánás, kiengesztelés kifejezésére. A mediáció gyakorlatában fontos, hogy a mediációs ülésen azonosítsák a bűncselekményhez vezető okokat és azok következményeit, és a jóvátétel ideális esetben ezekre az okokra és következményekre reagál.

A fenti eredményközpontú értelmezéssel szorosan összefügg annak magyarázata, hogy a közvetítői eljárás **miért nem vált szélesebb körben elterjedtté**. Egyik oka az lehet, hogy az ügyészi és bírói gyakorlat elvi szinten szűkítette a mediációra utalható bűncselekmények körét, erre utal az Emlékeztetőben kifejtett értelmezés és az egységes szerkezetbe foglalt 3. számú Büntető Kollégiumi vélemény, amely a magánvádas eljárásra tartozó ügyeket és más bűncselekményeket közvetkezetesen kizárt e lehetőségből. Maguk a fenti dokumentumok nem jelenítik meg a resztoratív filozófia elméleti hátterét. A magyar ügyészi és bírói gyakorlatban a mediáció intézményesülése nem tükrözi maradéktalanul a helyreállító igazságszolgáltatás filozófiájának megvalósulását a büntetőügyekben alkalmazható közvetítői eljárások elrendelésekor, az esetek kiválasztásakor és a közvetítői eljárás eredményének figyelembevételkor. Az ügyészi és bírói gyakorlat nem biztosított prioritást a konfliktusfeloldásnak, a sértetti jóvátétel iránti érdeknek a csekély tárgyi súlyú ügyekben sem. Ezt erősítik meg a korábbi jogalkalmazói attitűdökről folytatott kutatások is, amelyek szerint a jogalkalmazók nem tekintik feladatuknak a sértett kárhelyreállításhoz fűződő érdekének képviselőjét. A jogalkalmazási gyakorlatban nem jelent meg a problémakezelő megközelítés sem, amely a konfliktusok okaira kívánt hatni. A közvetítői eljárás bizonyos esetekben („kihűlt konfliktusok”) a feljelentés visszavonásának funkcióját töltötte be és egy volt az azonos jogi előfeltételek fennállása esetén alkalmazható diverziós eszközök közül. Az ügyészi mérlegelés a szankció alkalmazásában sok esetben eltér a bírói gyakorlattól, ezért az ügyészi punitív szemlélet szintén a közvetítői eljárás alkalmazása ellen hathatott. Az intézményi érdekek, az ügyek minél előbbi befejezése szintén akadályát képezhette az időigényes közvetítői eljárásnak. Az a jogértelmezés, amely az egyéb körülmények vizsgálata nélkül a jövedelemmel nem rendelkező elkövetőket kizárta a jóvátétel

lehetőségéből, alapvetően ellene hatott annak, hogy a marginalizált társadalmi csoportok tagjai részt vehessenek a közvetítói eljárásban és ez a büntető igazságszolgáltatás kirekesztő hatását eredményezhette mind az elkövetőkre, mint az áldozatokra nézve.

A mediáció alkalmazásának akadályát képezte a tájékoztatás hiánya is, amely a jogintézmény bevezetését követő években sokszor elmaradt, különösen a sértettek esetében. A lehetséges jóvátételi formák szükségessége szintén megnehezíthette a konfliktusfeloldásra irányuló eljárás sikerét, ha a sértett kártérítéshez ragaszkodik, amelyet a terhelt nem tud teljesíteni illetve a jövedelemmel nem rendelkező fiatalok esetében. A vagyon elleni bűncselekmények esetében probléma, hogy azok a sértett jogi személyek, amelyek üzleteiben tömegesen követnek el lopást, következetesen elzárkóznak a közvetítói eljárástól.

Az európai országok gyakorlatát tekintve megállapítható, a resztoratív módszer általában **az európai gyakorlatban sem foglal el kiemelt helyet** a szankciók sorában, de jelentősebb szerephez jut, mint a magyar gyakorlatban.¹⁴ Kivételt képez ez alól Anglia és Wales, ahol a jogalkotó az első büntényes fiatalokkal szemben indult büntetőeljárásokban primátust biztosít a resztoratív intézkedésnek az egyéb büntetőjogi intézkedésekkel és büntetésekkel szemben.¹⁵ Az angolszász gyakorlat

¹⁴ Frider Dündel- Andrea Parosanu: Germany. In: European research on restorative juvenile justice. Research and selection of the most effective juvenile restorative justice practices in in Europe: snapshots from 28 EU member states. Szerk.: Adelaide Vanhove – Giulia Melotti. Brüsszel, 2015.75-80.

¹⁵ Jonathan Doak: England. In: European research on restorative juvenile justice. Research and selection of the most effective juvenile restorative justice practices in Europe: snapshots from 28 EU member states. Szerk.: Adelaide Vanhove – Giulia Melotti. Brüsszel, 2015.119-125.

mellett pozitív példa a német gyakorlat, ahol ezen ügytípusok hetven százaléka végződik diverzióval, amelynek eredményeként a fiatalok elkövetők negyvenegy százaléka resztoratív jellegű közérdekű munkát végez. Németországban 2000-ben összesen körülbelül húsz-harmincezer mediációt tartottak, ezek kétharmadában fiatalok terheltek részt.

A közvetítői eljárások tárgyát tekintve elmondhatjuk, hogy az európai gyakorlattal összehangban **leggyakrabban a vagyon elleni bűncselekmények miatt** indult büntetőügyekben rendelik el a mediációt. A szabálysértési ügyekben leggyakrabban **a tulajdon elleni szabálysértések** miatt alkalmaznak **mediációt**, míg nem alkalmazzák a mediációt a tiltott prostitúció és a garázdaság szabálysértések esetében, amelyek szintén igen elterjedtek és sok esetben fiatalok az elkövetők. Az európai országok joggyakorlatában is a csekély tárgyi súlyú, vagyon elleni és testi épség elleni bűncselekmények miatt indult ügyekben alkalmazzák a közvetítői eljárást.

Kutatási eredményeim szerint a **vagyon elleni bűncselekmények** (lopás, csalás, jármű önkényes elvétele, szerzői jogok megsértése) esetében nem alakult ki következetes gyakorlat az első négy évben, hanem nagyobb kárösszeg esetén is elrendelték a mediációt, a megállapodások és a vagyoni jóvátétel több esetben nem teljesültek. Az elkövetők sok esetben jövedelem nélküliek, szakképzetlen munkanélküliek, büntetlen előéletűek.

A jogalkalmazók már kezdetektől fogva előszeretettel rendelték el a közvetítői eljárást a közlekedési ügyekben, átlagosan az ügyek egyharmada tartozott ide. Napjainkra a mediációs ügyek nagy hányada **közlekedési bűncselekmény**. Kutatási eredményeim szerint a legnagyobb arányban a közúti baleset gondatlan okozásának vétsége miatt indult büntetőügyekben rendelték el a mediációt. A jogalkalmazók a mediációt csak kivételes esetekben, az elkövetői oldalon fennálló kedvező személyi feltételek esetén rendelték el. Holott

a közlekedési bűncselekmények között az ittas járművezetés a leggyakoribb, az ügyészi joggyakorlat ezt következetesen kizárta a mediációból.

Az **erőszakos személy elleni bűncselekmények** a legritkábban kerülnek mediációra. Átlagosan a mediációs ügyek kevesebb mint 20 százaléka indult személy elleni bűncselekmények elkövetése miatt. Kutatási eredményeim szerint a büntetőjogi mediáció első négy évében az erőszakos bűncselekmény közül **az ismerősök, különösen a családtagok közötti konfliktusok azok, amelyeknek a rendezésében a helyreállító igazságszolgáltatás ezen eszközét alkalmazzák.** A mediációra utalt ügyek közös attribútuma inkább **a cselekmények csekély tárgyi súlya és a sértett előzetes megbocsátása.**

Saját kutatásomban a fiatalok terheltek ügyeiben lényeges tapasztalat az volt, hogy a vagyoni jóvátételt a szülők teljesítették a gyermek helyett, és jelentősége volt annak, hogy ki ült a sértetti oldalon, mert a sértett felvethetett olyan jóvátételi formát, amely nem a **szülőt büntette.**

A mediációval érintett bűncselekménytípusok aránya nem tükrözi a bűnözés szerkezetét, mert a közlekedési ügyekben annál nagyobb, míg a vagyon elleni és a személy elleni ügyekben annál kisebb számban rendelik el a közvetítői eljárásokat.

A mediáció eredményeként az ügyek túlnyomórésztében a felek megállapodást kötöttek, és átlagosan a megkötött megállapodások ennél is nagyobb arányban teljesültek is. A pénzügyi jóvátételek összege évről évre nőtt, 2014-ben összesen megközelítette a félmilliárd Ft-ot (496.818.946 Ft). Az Igazságügyi Minisztérium az éves adatgyűjtés során már nem gyűjt adatokat arról, hogy a jóvátételt milyen formában nyújtják a terheltek. A 2007-es adatok szerint a terheltek körülbelül tíz százaléka vállalt nem anyagi jellegű jóvátételt. A közvetítői eljárásokban az elkövetők több ügyben azt vállalták, hogy nem fogyasztanak alkoholt vagy kevesebb alkoholt fogyasztanak a jövőben,

és a sértettek visszajelzései alapján a magatartási szabályt meg is tartották. Az ügyek kis számában a terhelt bocsánatkéréssel tette jóvá a bűncselekménnyel okozott sérelmet. Az uralkodó jóvátételi forma **a bocsánatkérés mellett nyújtott pénzbeli jóvátétel.**

2. Megvalósulnak-e a mediáció alapelvei a gyakorlatban?

A büntetőügyekben alkalmazható mediációra a resztoratív igazságszolgáltatás alapelvei és alapvető értékei érvényesek, de mediációban megjelennek további **alapelvek** is. A törvényi szabályozás alapján a mediáció alapelve a mediátor pártatlansága, az önkéntesség, a titkosság, a mediáció ideiglenes autonómiája és a jóvátétel.¹⁶

A resztoratív eljárás azt feltételezi, hogy az elkövető és a sértett **önkéntesen** vesz részt a mediációban és a megállapodást is önkéntesen kötik meg. Az Európa Tanács kriminálpolitikája is azt az álláspontot képviseli, hogy az igazságszolgáltatási szervek feladata gondoskodni arról, hogy a feleket semmi ne befolyásolja akkor, amikor a hozzájárulás tárgyában döntenek.¹⁷ A mediáció keretében létrejött megállapodásnak is teljesen önkéntesnek kell lennie, azonban fontos az arányosság elvének szem előtt tartása, azaz az elkövető által nyújtott jóvátételnek arányosnak kell lennie az elkövető felelősségével és a bűncselekmény súlyával.¹⁸

A kutatási eredményeim azt mutatják, hogy a konfliktusban érintett felek **önkéntesen vesznek részt** a közvetítői eljárásban, azaz a felek

¹⁶ Görgényi Ilona: i.m. 155-160.

¹⁷ lásd fent az Európa Tanács kriminálpolitikájának bemutatását.

¹⁸ Pelikan, C. – Trenczek, T.: Victim offender mediation and restorative justice. The European landscape. Handbook of Restorative Justice. A Global Perspective. Szerk.: Dennis Sullivan- Larry Thifft. London - New York, Routledge Taylor and Francis Group. 80.

nem külső ráhatás alapján döntenek a mediációban részvételükről. A **hozzájárulás visszavonása kivételes**, gyakran az az eset minősül a hozzájárulás visszavonásának, amikor a felek nem jelennek meg a közvetítői megbeszélésen és ezt a hozzájárulás visszavonásának kell tekinteni a jogszabályi rendelkezések alapján. A **megállapodások önkéntessége már nem érvényesül maradéktalanul a gyakorlatban**. Ez egyrészt az ügyben eljáró jogi képviselők, védők tanácsaira, másrészt arra a jogalkalmazói (rendőri) gyakorlatra vezethető vissza, hogy „beárazzák” az ügyeket, és emiatt a sértettben és a terheltben már a mediációs ülés előtt kialakul egy álláspontot arról, hogy a terhelt mekkora pénzüsszeg fizetése esetén mentesülhet az elítélés alól. A gyakorlatban a mediátorok a „beárazott” ügyekben is feltárják a konfliktus okait, következményeit és ismertetik a konfliktus részeseivel azt, hogy a mediáció célja nem az, hogy a terhelt és a sértett kártérítési összegről egyezkedjen. Ugyanakkor magukon a feleken is múlik az, hogy a mediátor előtt mennyire nyílnak meg, hogyan tárulnak fel az érzelmek a mediációs ülésen. Különösen fontos az arányosság elvének érvényesítése, amelyben a mediátornak van kulcsszerepe. A mediátorok tapasztalata egyöntetűen az, hogy **az ügyvédek részvétele a mediációs ülés sikerét hátráltatja**. Különösen súlyosan sérülhet az önkéntesség elve azokban a szabálysértési ügyekben, amelyeknél a terheltnek a közvetítői eljárás és az őrizetbe vétellel járó bíróság elé állítás között kell választania. A mediátorok beszámoltak arról, hogy a **multinacionális vállalatok** képviselői a legcsekélyebb értékre elkövetett lopások esetén is 50.000 Ft összegű jóvátételt igényeltek. (A gyakorló jogászok tapasztalatai szerint a multinacionális vállalatok – aki a leggyakrabban válnak lopás sértettjévé – kivételesen vesznek részt a mediációban, többnyire nem is járulnak ahhoz hozzá.)

A **titkosság elve** azt jelenti, hogy a büntetőeljárás terheltje és az áldozat közötti kommunikáció nem nyilvános. A mediátor a gyakorlatban a mediációs ülésekről, megbeszélésekről nem készít jegyzőkönyvet, az

ott történeteket nem dokumentálják. A mediáció üléseinek időpontjairól a mediátor a feleket informálisan tájékoztatja, ezt az iratokban feljegyezi, majd az igazságügyi hatóságokat tájékoztatja arról, hogy az ügyben a felek hányszor találkoztak, kötöttek-e megállapodás és az teljesült-e. Az eljárás titkossága már önmagában kifejezi a mediáció autonómiáját a büntetőeljárásban.¹⁹ A mediátorok beszámolóí alapján a fentiek a magyarországi gyakorlatban **teljes mértékben megvalósulnak.**²⁰

Az **általános körű hozzáférhetőség elve** kifejezi, hogy a mediációs eljárásokat országos szinten intézményesíteni kell, míg a **büntetőeljárás minden szintjén hozzáférhetőség elve** azt jelenti, hogy a mediációt lehetővé kell tenni a büntetőeljárás valamennyi szakaszában. A magyar gyakorlatban a közvetítői eljárás **diverziós eszköz**, amelynek eredményessége esetén a büntetés korlátlanul enyhíthető illetve az eljárás megszüntetésére kerülhet sor. A 2017. évi XC. törvény **modellváltást** hozott a mediáció hazai történetébe, mert közvetítői eljárásra akkor is sor kerülhet, ha az nem jár a fenti jogkövetkezményekkel, hanem az eredményes közvetítői eljárás kizárólag enyhítő körülményként értékelhető. A büntetőeljárás kódex másrészt **szűkítette** a mediáció alkalmazhatósági körét, mert míg 2018. június 30. napjáig a büntető eljárásjogi szabályok a büntetőeljárás bírósági szakaszában az elsőfokú eljárásban is lehetővé tették a mediáció bírói elrendelését, az új kódex ezt megszüntette, így a kizárólagos ügyészi hatáskör miatt **a büntetőeljárás valamennyi szintjén hozzáférhetőség elve sem valósul meg a gyakorlatban.**

A mediáció országos szinten hozzáférhető, mert a mediátorok valamennyi megyében elérhetőek. A mediáció alkalmazásában – csakúgy mint a büntetéskiszabási gyakorlatban – mégis **jelentős**

¹⁹ Görgényi Ilona: i.m. 158.

²⁰ lásd a mediátorokkal készített kérdőíves kutatás eredményeit

területi eltéréseket találunk, és vannak olyan országrészek, ahol az átlaghoz képest is kevés ügyet utalnak közvetítői eljárásra.²¹ Példa erre Zala megye és Vas megye, ahol évente száznál kevesebb ügyben alkalmazzák a közvetítői eljárást. A leggyakrabban a bűnözéssel leginkább fertőzöttebb országrészekben, Budapesten (2016-ban több mint ezer ügyben), Pest megyében, Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében és Borsod-Abaúj-Zemplén megyében alkalmazzák a mediációt.

A joghoz és a mediációhoz való **hozzáférést korlátozza** továbbá a mediációban résztvevő felek **szociális helyzete**, mert számukra a közvetítői megbeszélésen való részvétel, a megjelenés, az utazás - az útiköltség megfizetése - is nehézséget okozhat. A mediátorok ezt a problémát áthidalták úgy, hogy amennyiben előzetes tájékoztatást kaptak a felektől, úgy „utazó hatóságként” a felek lakóhelyén a polgármesteri hivatalban tartották meg a mediációs ülést.²²

A mediációs szolgálat **autonómiájának elve** a mediáció büntetőeljáráson belüli feltételes autonómiáját, az autonóm szervezeti kereteket foglalja magába. A mediációt szakképzett mediátorok folytatják le. A magyar gyakorlatban ki kell emelni, hogy a mediátorok **magas szintű képzésben részesültek**, a német gyakorlathoz hasonlóan többnyire a korábban pártfogó felügyelőként eljáró tisztviselőkből rekrutálódtak. A magyar gyakorlat erénye, hogy a büntetőügyekben eljáró mediátorok kizárólag csak büntető és szabálysértési ügyekben járnak el, míg polgári jogi ügyekben nem. Ellenben Lengyelországban a mediátorok mind családi konfliktusokban, mind büntetőügyekben eljárnak.²³ Nem minden európai országban történt meg a mediátorok

²¹ Az Igazságügyi Minisztérium Statisztikai adatszolgáltatása a közvetítői eljárásról 2017. szeptember

²² Az Igazságügyi Minisztérium Statisztikai adatszolgáltatása a közvetítői eljárásról 2017. szeptember

²³ Az Igazságügyi Minisztérium Statisztikai adatszolgáltatása a közvetítői eljárásról 2017. szeptember

speciális képzése, például Svédországban mediátorként szociális munkások és laikusok is eljárnak.²⁴ A mediáció hazai szervezete az Igazságügyi Minisztérium illetve a kormányhivatalok szakmai felügyelete és irányítása alá tartozik. A mediátorok szervezetileg elkülönültek a bíróságtól, ügyészségtől és nyomozóhatóságtól. Magyarországon egyelőre nincs lehetőség arra, hogy a mediációt önkéntesek folytassák le.²⁵ A magyar gyakorlathoz hasonlóan a mediációs szolgáltatást állami intézmények nyújtják más EU-tagállamokban is, ritkán alapítványok vagy projektek működtetnek programokat. A magyar szervezet **fejlesztést igényel**, mert a jelenlegi humán erőforrás nem elégséges a mediátori feladatok ellátásához és a mediátori munka **szupervíziója nem alakult ki**.

A mediátorok autonómiája nemcsak a szervezeti működés alapján vizsgálható, hanem a mediációs ügyek gyakorlata alapján is. Az empirikus kutatási adatok szerint **kevésbé jellemző, hogy a mediátorok a jogalkalmazótól eltérő álláspontot képviselnének** egy ügy mediációra való alkalmassága tárgyában, a jogértelmezési eltérések inkább a jóvátétel tárgyában jelentősek. Ezért nem tartom indokoltnak, hogy az olasz gyakorlathoz hasonlóan a mediátor felülbírálhassa egy ügy mediációra való alkalmasságát.²⁶

A mediáció keretében nyújtott **jóvátétel** mikéntje a felek akaratától függ. A magyar gyakorlatban a közvetítői eljárásban a terheltek sok esetben **pénzbeli jóvátételt** vállalnak. A közösség a mediációs programokon keresztül jelenik meg, azaz nem az állam, hanem civil

²⁴ Maritha Jacobsson - Lottie Wahlin: Az áldozat-elkövető mediáció fejlődése Svédországban. In: A helyreállító igazságszolgáltatás európai jó gyakorlata a büntetőeljárásban. Szerk.: Gyökös Melinda, Klopfer Judit, Lányi Krisztina. Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium, Budapest, 2010. 217.

²⁵ Maritha Jacobsson - Lottie Wahlin: i.m. 217.

²⁶ Maritha Jacobsson - Lottie Wahlin: i.m. 217.

szervezetek (Foresee Kutatócsoport, Jóvá Tett Hely Önkéntes Központ Alapítvány) vesznek részt a jóvátételként teljesített program, munka lebonyolításában.

3. Megvalósulnak-e helyreállító igazságszolgáltatás alapvető értékei a gyakorlatban?

Az alábbiakban Van Ness modellje alapján azt mutatom be, hogy a resztoratív igazságszolgáltatás alapvető értékei hogyan jelennek meg a magyar mediációs gyakorlatban. A resztoratív igazságszolgáltatás általa meghatározott **négy alapvető értéke** a kapcsolatépítés (önkéntes találkozás), a jóvátétel, a reintegráció és a befogadás.²⁷

A büntetőeljárás terheltje, sértettje és a mediációs ülés egyéb résztvevői közötti **találkozó** sajátossága, hogy a gyakorlatban megállapodás születik és az teljesül is, ezért a **mediáció resztoratív jellege magas szinten érvényesül.**

A magyar gyakorlatban a bocsánatkérés mellett nyújtott helyreállítás a leggyakoribb jóvátételi forma, míg igen ritkán fordult elő a jóvátétel legmagasabb szintje, amely a terhelt magatartásváltozását is magába foglalta.

A gyakorlatban a mediáció keretében a terhelt és a sértett megkapja a tiszteletet a mediátoroktól, tájékoztatást a jogaikról. A segítségnyújtás elsődleges forrása szintén a mediátor, azonban az ő lehetőségei korlátozottak. A mediációs ülésen részt vehetnek ugyan támogatók, de ez nem gyakori. A jövőben fontos lenne a terhelték számára segítséget nyújtani a jóvátétel megvalósításához, jelenleg **a tisztelet valósul meg a mediáció keretében, míg a segítségnyújtás elsősorban a sértett számára teljesül és az elkövetők nem kapnak támaszt.**

²⁷ Daniel W. Van Ness: i.m. 1-17.

A mediáció gyakorlatában a felek részt vesznek a mediációs ülésen (akár közvetett, akár közvetlen), itt szembesülnek a másik fél szempontjaival és ez lehetővé teszi az eltérő nézőpontok közelítését és a megállapodás megkötését.

Álláspontom szerint **a resztoratív értékek többnyire megvalósulnak a büntetőjogi mediáció gyakorlatában.** A helyreállítást célzó eljárások az anyagi jóvátétel nyújtásánál jóval teljesebb reparációt nyújthatnak az áldozatoknak. Maga az eljárás, a sértő és a sértett közötti kommunikáció is segíti az áldozattá válás feldolgozását és a cselekmény következményeinek megismerését. A gyakorlatban nem minden ügyben jelennek meg ezek az értékek teljes terjedelmükben, mert a konkrét eset körülményei ezt nem mindig teszik lehetővé. A magyar mediációs gyakorlat **a mérsékelten resztoratív eljárásnak felel meg**, amely magába foglalja a felek találkozásának lehetőségét, azt, hogy a jóvátétel többet jelentsen a közösségi munkánál és a restitúciónál, továbbá a feleknek tiszteletet tanúsítanak egymás iránt. Kutatási eredményeim alapján nem sikerült teljes mértékben egybevetni a mediációban érintett elkövetők szociodemográfiai adatait és az azonos bűncselekményeket elkövetők iskolai végzettségét, előéletét, életkörülményeit a szükséges statisztikai adatok hiányában, azonban a fent kifejtett mérlegelési szempontok alapján látható, hogy a befogadás értéke a közvetítői eljárás elrendelésekor sérülhet a gyakorlatban.

A befogadás értéke kapcsán fontos felhívni a figyelmet arra, hogy a globalizáció okozta társadalmi változások a büntetőjogi és szabálysértési mediáció gyakorlatában is kifejtik hatásukat. Ez elsősorban a közösségi összefogás, a szolidaritás hiányában érhető tetten. A mediáció gyakorlatát nem befolyásolta az, hogy a konfliktusrendezés a magyarországi tradicionális roma közösségekben élő hagyomány. A kutatás nem vizsgálta a mediációban érintett személyek etnikai hovatartozását, azonban egyik empirikus kutatásban

sem merült fel adat arról, hogy a romani cris hagyomány ismerete befolyásolta volna mediációs eljárás kezdeményezését. A tradicionális gyökerek ennél fogva nem támogatták a mediáció intézményesülését. Miközben maga a resztoratív igazságszolgáltatás a társadalmi kohéziót kívánja támogatni, a működése a szolidaritás hiánya miatt akadályokba ütközik. A „helyi társadalmi szerződések” nem jöhetnek létre, ha nincs párbeszéd a felek között. A bűnözés markáns részét a társadalmi törésvonalak mentén születő csekély tárgyi súlyú vagyon elleni deliktumok adják. A multinacionális vállalatok mint a vagyon elleni bűncselekmények gyakori sértettjei elzárkóznak a közvetítői eljárásban részvételtől és az ügyek nagy tömegében emiatt nem kerülhet sor mediációra. Emiatt a **társadalom befogadóvá tétele, felvilágosítása, a vállalati szektor érzékenyítése illetve érdekeltté tétele szükséges a jövőben.** Mindez egy inkluzív, a társadalmi igazságosság mentén haladó kriminálpolitika alapjain valósítható meg, amely biztosítaná a kirekesztett társadalmi csoportok részvételét is az egyéniesítés révén. Úgy gondolom, hogy a büntetőjogi mediáció kétségtelenül **sikeres jogintézmény,** több mint tízéves gyakorlatában a **resztoratív igazságszolgáltatás és a mediáció alapelvei általában megvalósultak.** A mediátorok azt tapasztalják, hogy a mediáció betölti a funkcióját, a felek kommunikációja és az elkövető felelősségvállalása megvalósul. A gyakorlat bemutatására a fenti elemzések nem elégségesek, mert leginkább emberi történetekkel lenne leírható az a többlettapasztalat, amelyhez a konfliktus részesei, a jóvátétel címzettjei, a helyi közösségek és mediátor hozzájutottak. Úgy vélem, hogy a büntetőjogi mediáció minden eddiginél jobban elősegítette az áldozati szempontok figyelembevételét és a konfliktus részesei közötti megbékélést. Sok esetben a kommunikáció és a konfliktusfeloldás jóval hangsúlyosabb volt magánál a jóvátételnél és e két komponens nagy szerepet játszott a felek emberi méltóságának oltalmazásában és társadalmi tagságuk megerősítésében.

4.A mediáció jövője Magyarországon

A büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény elfogadásával **modellváltás** történt, ugyanis a közvetítői eljárásra már nemcsak akkor kerülhet sor, ha a terhelttel szemben a tevékeny megbánásra vonatkozó szabályok alkalmazhatóak, hanem bármely büntetőeljárásban közvetítői eljárásra kerülhet sor, feltéve, hogy ennek eljárásjogi feltételei fennállnak. Az új kódex így tágította a mediáció tárgyi hatályát, azonban az **bírói gyakorlatot törvényerőre emelve** kizárja a magánvádas ügyeket a közvetítői eljárásból. A mediáció alkalmazhatósági körében kiterjesztése pozitív tendenciának tűnik. A jogszabályváltozás folytán remélhetőleg egyre több ügyben alkalmazni fogják a közvetítői eljárást. Ha figyelembe vesszük, hogy a bírói gyakorlat a kár megtérítését és a jóvátételt e jogszabályváltozás előtt is enyhítő körülményként értékelte, nem várható, hogy az ötévi szabadságvesztésnél súlyosabban büntetendő bűncselekmények esetén nagy számban kezdeményeznek közvetítői eljárást. A kártérítésre anélkül is sor kerülhet és ezen ügyekben a terhelt kevésbé érdekelt a konfliktusfeloldásban, mert az eljárás megszüntetésére nem kerülhet sor eredményes mediáció esetében sem.

A büntetőeljárás kódex azon változása, amely alapján közvetítői eljárásnak kizárólag a vádemelés előtt van helye, **visszalépésnek** tekinthető. A bírói elrendelés kizárása azt fogja eredményezni, hogy az ügyészi mérlegelési szempontok válnak uralkodóvá, amely a büntetékiszabás tárgyában sok esetben nem esik egybe a bírói mérlegeléssel. Az ügyészség punitív szemléletével szemben a bírói gyakorlat méltányosabb, enyhébb szankciókat alkalmaz. Az ügyészi jogértelmezés jelenleg híján van a resztoratív filozófia helyes értelmezésének, ezért féltő, hogy az alapelvek a gyakorlatban sérülhetnek.

Az európai országok többségében a büntetőjogi mediáció diverziós

modellje él és elsődlegesen a vádemelés előtti eljárási szakaszban rendelik el a közvetítői eljárást, de a bírósági tárgyalás szakaszában is kezdeményezhető a mediáció a fiatakorúak ügyeiben. Jó gyakorlatnak tekinthető és követendőnek tartom a lengyel példát, ahol a jogerős bírői döntésig lehetőség van mediációra, azaz a közvetítői eljárás a másodfokú és a harmadfokú eljárásban is elrendelhető. A mediáció legyen alkalmazható a magánvádas eljárásban is a békítés alternatívájaként.²⁸

Az új kódex legjelentősebb változtatása a korábbi szabályozáshoz képest az, hogy az ügyészség a sértett és a terhelt között megkötött megállapodást hatályon kívül helyezheti. A megkötött megállapodások hatályon kívül helyezésének joga **annulálja a terhelt és a sértett önkéntességét a megállapodásban, ezáltal a mediáció részben elveszíti a célját, szerepét.** Az előbbieket miatt az eljárás veszíthet áldozatközpontú szemléletéből. Az ügyészi kasszációs jogkör bevezetése azért is szükségtelen, mert a mediátor a mediációs ülésen figyelmezteti a feleket arra, hogy megállapodásuknak ésszerűnek kell lenniük és meg kell felelniük a jó erkölcsnek (azaz a sértett nem élhet vissza a helyzetével). Az ügyészi kasszációs jog tartalmilag egy külső szereplő jóváhagyástól teszi függővé a közvetítői eljárás sikerét, ezáltal **a mediáció feltételes (ideiglenes) autonómiája nem valósulhat meg.** A mediációs megállapodás ennél fogva egy polgári perbeli egyezség „szintjére süllyedhet.”

²⁸ Wojciech Juszkiewicz: A jóvátétel enyhítő körülményként való figyelembevétele a büntetés kiszabásakor – mediáció Lengyelországban. In: A helyreállító igazságszolgáltatás európai jó gyakorlata a büntetőeljárásban. Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium, Budapest, 2010. Szerk.: Gyökös Melinda, Klopfer Judit, Lányi Krisztina.120.

5. Javaslatok

Úgy gondolom, hogy a konfliktus részeseinek **tájékoztatását** a jövőben az eddigieknél is hatékonyabban kell megvalósítani. Már az eljárás kezdetén, az első kihallgatáskor el kell hangoznia a közvetítői eljárásról szóló tájékoztatásnak. Fontos, hogy a tájékoztatás ne legyen félrevezető, azaz a nyomozóhatóság, ügyészség, védő ne „árazza be az ügyet”.

Szükséges az, hogy a jövőben a bírói, az ügyészi és az ügyvédi kar **képzésein** az eddigieknél is pontosabban ismertessék a közvetítői eljárás működési mechanizmusát, célját. A lakossági tájékoztatás eszköze lehet a felvilágosító kampány is.

A versenyszféra szereplőit, a multinacionális vállalatokat **érdekeltté kell tenni** a közvetítői eljárásban való részvételben akkor, ha tömegesen válnak sértettjévé a vagyon elleni déliktumoknak. Ideális lenne, ha a bolti lopások esetében több esetben kerülne sor mediáció alkalmazására.

Az európai gyakorlatot tekintve **fontos lenne a mediáció gyakoribb alkalmazása a fiatalkorúakkal szemben indult büntetőügyekben**, mert a speciális prevenció különösen a fiatalkorú terhelteknél lényeges cél. Az egyéniesítés érdekében a környezettanulmány elkészítésekor meg kellene fogalmazni a fiatalkorú érdekében szükséges intézkedéseket, lehetséges magatartási szabályokat és a mediáció lehetőségét. A szankció alkalmazásakor primátus kellene biztosítani a resztoratív eljárásnak. A francia példa implikálása célszerűnek tűnik a fiatalkorúak ügyében, mert ott a pártfogó felügyelő és mediációs szolgálat is kezdeményezhet mediációt. Ennek oka az, hogy a pártfogó a pártfogó felügyelői vélemény és a környezettanulmány készítése során olyan információkhoz jut, amely alapján javaslatot tehet a

speciális prevenciót elősegítő szankcióra.²⁹

Szükséges átláthatóvá tenni, hogy a közvetítői eljárás iránti indítvány elutasítására miért kerül sor nagy számban a vádemelés előtti eljárási szakaszban. A megfelelő jogorvoslat álláspontom szerint ebben az esetben a bírói jogorvoslat lenne. Ennek hiányában a jövőben célszerű lenne **lehetővé tenni** a mediáció elrendelését a **büntetőeljárás bírósági szakaszában**, hiszen a korábbi szabályozás alapján erre évente több mint száz esetben sor került. A kizárólagos ügyészi elrendelés azért sem tartható fenn, mert többnyire nem esik egybe a büntetés kiszabásra vonatkozó ügyészi mérlegelés a bírói gyakorlattal.³⁰

Álláspontom szerint meg kell megteremteni azokat az eszközöket, amelyekkel a közvetítői eljárás keretében kötött megállapodás teljesítése támogatható. A magyar mediációs gyakorlat egyik legnagyobb problémája az, hogy a **nem pénzbeli jóvátételi formák teljesítése** akadályokban ütközhet, mert ugyanazok a problémák merülhetnek fel, mint a közérdekű munka büntetés végrehajtása során. Ezért fontos, hogy a közösségeket befogadóvá tegyék a jóvátétel megvalósítására és e munkájukban megfelelően támogassák a civil szervezeteket. A szlovák és a spanyol példa is azt mutatja, hogy a fiatakorúak a közterületek, parkok tisztításával és a civil szervezetek, kórházak, könyvtárak javára végzett karitatív tevékenységgel képesek kiengesztelni a közösséget.

Úgy vélem, hogy a sértettek nem foszthatóak meg a vagyoni kár

²⁹ Isabella Mastropasqua: Fiatakorúak ügyeiben alkalmazott igazságügyi mediáció Olaszországban: Jelenlegi helyzet és jövőbeni kilátások. In: A helyreállító igazságszolgáltatás európai jó gyakorlata a büntetőeljárásban. Szerk.: Gyökös Melinda, Klopfer Judit, Lányi Krisztina. Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium, Budapest, 2010. 158.

³⁰ A büntetőbíróság előtti ügyészi tevékenység főbb adatai. I. A 2016. évi tevékenység. 31.

megtérítésétől pusztán azért, mert a terhelt azt nem képes megfizetni. Célszerűnek tartom létrehozni azt a **kártérítési alapot**, amelyből a sértetteket ért pénzügyi veszteség megfizethető. Belgiumban, Flandriában és Németországban speciális alap segíti a fiatalkorú bűnelkövetőket a jóvátétel nyújtásában. Az elkövető személyes felelősségvállalása miatt fontos, hogy a pénzbeli jóvátételt ebben az esetben is az elkövető adja át a sértettnek és azt az elkövető valamilyen formában (munkavégzéssel, részletekben) megtérítse az alapnak. Ez elősegítené, hogy minél több elkövető részt vehessen a közvetítői eljárásban és a mediáció ne váljon a kedvezőbb vagyoni helyzetű terheltek privilégiumává.³¹

Az olasz modellhez hasonlóan célszerű lenne kialakítani a mediációs szolgálatok vegyes struktúráját, azaz a közintézmények mellett civil szolgáltató szervezetek is részt vehetnének a mediáció lebonyolításában.³² A mediátorok jelzései alapján ki kell alakítani a mediátorok **szupervíziós és monitoring rendszerét**. Ennek mintája lehet a finnországi és a csehországi rendszer, ahol a minisztérium felelős a szupervízióért, együttműködve az önkormányzatokkal, közintézményekkel, civil szervezetekkel és egy szakmai szervezet monitorozza a mediációt.

A mediátorok továbbképzése érdekében szükséges lenne egy központi koordinálással megvalósuló **ernyőszervezet felállítására**, amely a civil szervezetek bevonásával módszertani ajánlásokat bocsátana ki és összesítené a „jó gyakorlatokat.” A mediátorok egységes képzése ott valósul meg, ahol a mediáció intézményi feltételeit központi állami

³¹ Arthur Hartmann: A helyreállító igazságszolgáltatás jogszabályi háttere Németországban. In: A helyreállító igazságszolgáltatás európai jó gyakorlata a büntetőeljárásban. Szerk.: Gyökös Melinda, Klopfer Judit, Lányi Krisztina. Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium, Budapest, 2010. 127.

³² Isabella Mastropasqua: i.m. 156., 159.

szinten biztosítják (pl. Ausztria, Csehország, Norvégia). Mivel a közvetítői eljárás „fiatal” jogintézmény, szükséges a központi koordinálás és a civil szervezetek a szakmai felügyeletet önállóan nem láthatják el. Számos európai országban megfelelő szakmai felkészítés után önkéntesek látják el a mediátori feladatokat. Álláspontom szerint a magyar rendszerben az önkéntesek részvétele megnehezítené a szakmai felügyelet ellátását és a mediátorok továbbképzését, ezért célszerű, ha a továbbiakban is tisztviselők látják el a mediátori feladatokat illetve azt a közös szakmai felügyelet alatt álló civil szervezetekkel együtt látják el.

A mediációról szóló kutatásokat megkönnyítené a jövőben, ha a mediációról szóló **statisztikai adatgyűjtés** többféle adatra kiterjedne, úgymint a megállapodás tartalmára, jóvátétel formájára és a teljesítési határidőre. Célszerű lenne az utánkövetés is, mert ez lehetővé tenné a mediáció reintegrációs hatásának vizsgálatát.

IV. A doktori mű témaköréből készült publikációk jegyzéke

A mediáció elmélete és gyakorlata Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében.
In: Kriminológiai Közlemények 69. 2011. 342-352.

A dél-afrikai átmenet igazságszolgáltatása. In: Themis – az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam – és Jogtudományi Karának Elektronikus Jogi Folyóirata. Budapest, 2013. 215-234.

Miben különbözik az eredményes mediáció a polgári jogi igény teljesítésétől? In: Jogtudományi Közlöny. 2013/7-8. 383-389.

A szülő és a gondozó felelőssége a gyermek által okozott kárért – néhány évtized bírói gyakorlata. In: Magyar Jog. 2015/7-8. 417-420.

A büntetőjogi mediáció – „az élő jog”. In: Jogalkotás és jogalkalmazás a XXI. század Európájában. Szerk: Zoványi Nikolett. Budapest, 2014. 268-277.

Mediációs gyakorlat az erőszakos bűncselekmények körében. In: Themis – az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam – és Jogtudományi Karának Elektronikus Jogi Folyóirata. Budapest, 2015. 317-342.

A közlekedési bűncselekmények mediációja. In: Belügyi Szemle 2015/9. 69-91.

A fiatalok büntető igazságszolgáltatása és a resztoratív igazságszolgáltatás. In: Jogi Tanulmányok. Jogtudományi előadások az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam-és Jogtudományi Kar doktori iskoláinak konferenciáján. Szerk: Fazekas Marianna. Budapest, 2016. 390-400.

A resztoratív gyakorlatok szerepe a roma közösségek integrációjában. In: Belvedere Meridionale. 2018/3. 105-119.

A média és a resztoratív igazságszolgáltatás. In: Kriminológiai Közlemények 78. 2018. 153-159.

1.számú ábra Az ügyészség által elrendelt mediációs ügyek megoszlása

Ügyészség	Bűncselekmény											
	Személy elleni				Vagyon elleni				Közlekedési ³³			
	2007	2008	2009	2010	2007	2008	2009	2010	2007	2008	2009	2010
Nyíregyházi V.Ügyészség ³⁴	-	3	7	10	4	15	28	62	1	7	16	24
Kisvárdai V. Ü. ³⁵	-	1	-	-	2	1	1	-	-			
Fehérgyarmati V. Ü.	-	5	4	1	4	1	3	4				
Nyírbátori V. Ü.	-	3	2	2	16	6	8	8				
Mátészalkai V. Ü.	5	11	4	1	4	6	5	8				
Vásárosnaményi V. Ü.	-	1	-	2	1	2	4	16				
Összesen:	5	24	17	16	31	31	49	98	-			
	62				163				48			

³³ A közlekedési bűncselekményekkel kapcsolatos eljárásra a vizsgált időszakban a megyeszékhelyen lévő ügyészségnek és bíróságnak kizárólagos illetékessége volt.

³⁴ Az ügyszámok a mediációban részt vett összes terheltet jelölik, a vizsgálat ezen ügyészség esetében szisztematikus mintavételen alapult.

³⁵ A további ügyészségek esetében a vizsgálat teljes mértékben reprezentatív.

2.számú ábra A bíróság által elrendelt mediációs ügyek megoszlása

Bíróság	Bűncselekmény											
	Személy elleni				Vagyon elleni				Közlekedési			
	2007	2008	2009	2010	2007	2008	2009	2010	2007	2008	2009	2010
Nyíregyháza	4				9				38			
Kisvárda	-				10				-			
Fehérgyarmat	-				1							
Nyírbátor	-				-							
Mátészalka	-				1							
Vásárosnamény	-				-							
Összesen:	4				21				38			

